

Тема 2. Організація контролю капіталу банку

Капітал банку – є частиною його ресурсів, основною функцією якого є захист інтересів вкладників та кредиторів від можливих ризиків банківської діяльності.

До складу власного капіталу банку входять: статутний капітал; емісійні різниці; загальні резерви та фонди банку; результати минулих років; результати звітного року, що очікують підтвердження; результати переоцінки.

Джерелами збільшення статутного капіталу можуть бути власні кошти акціонерів та дивіденди.

Шляхами збільшення статутного капіталу є: випуск нових акцій, збільшення номіналу акцій, переведення субординованого боргу до розряду статутного капіталу, обмін облігацій на акції.

На момент створення банку регулюється розмір статутного капіталу, а під час подальшої діяльності – розмір регулятивного капіталу.

За недотримання нормативу регулятивного капіталу до банку застосовуються заходи впливу з боку НБУ. Окрім того, при недостатньому формуванні капіталу банку суттєво обмежуються його можливості щодо кредитування великих клієнтів, тощо.

Основними завданнями контролю власного капіталу є:

- 1) дотримання законодавчих та нормативних вимог щодо виконання банком вимог до капіталу, дотримання економічних нормативів капіталу;
- 2) дотримання встановлених лімітів та обмежень щодо операцій з капіталом;
- 3) правильність розрахунків з учасниками (акціонерами);
- 4) правильність відображення операцій з капіталом в обліку та звітності;
- 5) проведення оцінки капіталу та прийняття заходів з забезпечення достатності капіталу з погляду на досягнення цілей банку та у відповідності до наявних ризиків;
- 6) правильність обліку та звітності щодо операцій з капіталом;
- 7) здійснення дієвого контролю капіталу, його регулярне вдосконалення.

Основні напрямки внутрішнього аудиту капіталу:

- перевірка наявності та відповідності установчих документів банку та нормативної бази банку з питань капіталу;
- перевірка порядку та строків формування статутного капіталу;
- перевірка учасників (засновників) банку, визначення розміру їх власних коштів та джерел походження;
- перевірка розрахунків з учасниками (акціонерами);
- перевірка обліку власного капіталу банку;
- попередній аналіз операцій з капіталом за допомогою системи показників;

- оцінка достатності капіталу банку з погляду прийнятих ризиків та стратегічних цілей;
- оцінка обґрунтованості, доцільності операцій з капіталом;
- оцінка адекватності внутрішнього контролю операцій з капіталом.

До контролю залучаються:

- відповідальні виконавці в межах своїх повноважень (які власне і проводять операції з капіталом) - під час проведення попереднього та поточного контролю, в тому числі працівники депозитарного відділу, відділу цінних паперів та ін.;
- контролери, які залучаються до проведення подальших перевірок у відповідності до переліку, затвердженого головним бухгалтером;
- заступник головного бухгалтера і начальники відповідних відділів банку, які на систематичній основі повинні проводити перевірки стану обліково-операційної роботи;
- працівники відділу бухгалтерського обліку (бек-офіс);
- члени різних комітетів банку, які формують Інвестиційну, Депозитну, Процентну, Тарифну політики;
- відповідальний працівник за фінансовий моніторинг;
- інші працівники, що залучаються до контролю, в тому числі адміністратори локальної комп'ютерної мережі банку, працівники відділів служби внутрішнього аудиту.

Таблиця 1

Питання контролю та програми аудиту власного капіталу банку

Питання	Що перевіряється (на який предмет)
Вивчення внутрішньої нормативної бази банку	Установчий договір (зміст відповідно до ст. 4 Закону України «Про господарські товариства»), Статут банку (зміст відповідно до ст. 16 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), Протоколи зборів учасників (в тому числі щодо: правочинності зборів, порядку голосування, затвердження результатів відкритої підписки на акції банку, про збільшення статутного капіталу, обрання Ради, призначення Голови правління та ін.), Рішення правління Облікова політика Дивідендна політика, Інвестиційна політика, Процентна політика, Програма капіталізації
Рахунки для перевірки	Див. табл. 4.2
Формування інформаційних джерел згідно завдань аудиту	Свідоцтва про реєстрацію випусків акцій та про результати підписки (у ДКЦПФР) Реєстр акціонерів, запити та скарги акціонерів. Сертифікати акцій, що зберігаються у банку. Журнали реєстрації обігу акцій Перелік пов'язаних осіб, перелік двадцяти найбільших акціонерів, перелік афілійованих осіб Власники істотної участі у капіталі, їх зміни та зміни їх часток. Інформація щодо ділової репутації та задовільності фінансового стану власників істотної участі Дозволу НБУ на придбання істотної участі та на підвищення частки до 25, 50 та 75% Дозвіл НБУ на врахування залучених коштів на умовах субординованого боргу, договори з інвесторами, відомості з нарахування відповідних витрат Дозволи НБУ на врахування результатів переоцінки (основних засобів та ін.) Протоколи засідань зборів акціонерів стосовно змін статутного капіталу, джерел та шляхів (в тому числі проведення емісії), суми капіталу та номінальної вартості акцій Баланс, Звіт про власний капітал, форми статистичної звітності (№ 610 «Інформація про врахування субординованого боргу по розрахунку капіталу банку» (щодокадна), №611 «Звіт про дотримання економічних нормативів» (місячна), №614 «Звіт про найбільших (прямих та опосередкованих) учасників контрагентів банку» (місячна), №643 «Звіт про афілійованих осіб банку» (квартальна), №645 «Інформація про суб'єктів господарської діяльності, у яких власник істотної участі в банку має участь, що перевищує 10%» (річна), №670 «Звіт про двадцять найбільших учасників банку» (квартальна)), управлінська звітність Примітки до фінансової звітності (Примітка 16 «Інші зобов'язання», 17 «Статутний капітал», 18 «Дивіденди за акціями», 28 «Розрахунок чистого та скоригованого чистого прибутку (збитку) на одну просту акцію», 35 «Операції пов'язаних сторін») Звіти про перевірки нагляду НБУ, висновки зовнішніх аудиторів, робочі матеріали попередніх перевірок внутрішнього аудиту
Попередній аналіз показників капіталу	Див. табл. 4.3
Перевірка правильності операцій з статутним капіталом	Перевірка наявності та відповідності установчих документів банку. Зміни до статуту банку (в тому числі у зв'язку із зміною капіталу), свідоцтва про реєстрацію емісій ДКЦПФР та у НБУ. Частка юридичних та фізичних осіб у капіталі банку, а також іноземних інвесторів. Платіжні документи про перерахування внесків до статутного капіталу Відповідність змін у статутних документах запису щодо капіталу у Державному реєстрі банків

	<p>Повноваження та процедура щодо прийняття рішення зі зменшення/збільшення статутного капіталу. Аналіз можливих наслідків такої зміни в умовах постійно зростаючих вимог до мінімального розміру регулятивного капіталу</p> <p>Процедура формування переліку найбільших учасників (особливо опосередкованих) банку та необхідної відповідно до законодавства інформації про них (фінансовий стан та ін.)</p> <p>Перевірка дотримання вимог законодавства щодо ділової репутації та задовільності фінансового стану власників істотної участі (наявність аудиторських висновків сертифікованих аудиторів з зазначенням достатності власних коштів)</p> <p>Перевірка правильності операцій з статутним капіталом у випадку участі іноземного капіталу (відповідні дозволи, рішення з регулюючих та контролюючих органів відповідної країни та України)</p> <p>Звірка суми, отриманої від розміщення акцій, з залишками по рахунках 5000 та 5010</p> <p>Перевірка реалізації акцій банку філіями за дорученням головного офісу (наявність відповідного доручення, перевірка правильності обліку, нарахування комісій, остаточних розрахунків)</p> <p>Якщо банк не є реєстратором власних акцій: запит щодо загальної кількості випущених акцій та перевірка інформації. Якщо банк є реєстратором власних акцій: перевірка за корінцями бланків сертифікатів кількості випущених акцій; операції нових акціонерів (прізвища, суми, кількість сертифікатів) та аналогічна інформація щодо попередніх власників</p> <p>Дотримання вимог щодо сертифікатів акцій (підпис та ін.). Перевірка книги реєстрації сертифікатів акцій. Зберігання сертифікатів акцій та облік операцій з ними – розподіл обов'язків. Дотримання правил зберігання та проведення інвентаризації сертифікатів акцій, які не були випущені. Перевірка достовірності обліку та погашення сертифікатів (звернути увагу на зіпсовані, вилучені з обігу)</p>
<p>Перевірка розрахунків з засновниками (акціонерами, учасниками)</p>	<p>Ліцензія реєстратора (може бути сам банк) акцій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів щодо ведення реєстру</p> <p>Ведення реєстру акціонерів, своєчасність оновлення даних (внесення нових та виключення вибулих)</p> <p>Звірка даних обліку (рах.5000) з даними реєстру акціонерів. Своєчасність та повнота перерахування коштів засновників, акціонерів. Платіжні документи про перерахування внесків до статутного капіталу, про виплату дивідендів</p> <p>Тип дивідендної політики (консервативна, помірна, агресивна). Вивчення частки дивідендів у розподіленому прибутку та її динаміки. Механізм формування дивідендів від моменту затвердження до виплати. Перевірка правильності нарахування та виплати дивідендів (повноваження, періодичність). Подальший контроль стосовно дивідендів, за якими не звернулись</p> <p>Відповідність типу дивідендної політики (залишкова політика дивідендних виплат, політика стабільного розміру дивідендів, політика постійного зростання дивідендних виплат) стратегії банку. Випадки реінвестиції дивідендів</p> <p>Відповідність даним обліку рішення Загальних зборів акціонерів щодо затвердження прибутку та його розподілу</p> <p>Рішення загальних зборів акціонерів про придбання (викуп) власних акцій (повинна бути визначена мета придбання, сформульована політика, критерії прийняття рішення, визначений тип акцій, їх кількість, ціна придбання, строк оплати та строк придбання, порядок та строк прийняття заяв акціонерів про продаж акцій), письмове повідомлення НБУ про наміри викупу за умови перевищення 10% загальної емісії у визначені строки, повідомлення акціонерів (персональне та загальне) стосовно цього рішення (за 30 днів до початку придбання), джерела придбання (тільки за рахунок додатково вкладеного капіталу, іншого додаткового капіталу або нерозподіленого прибутку), строк оплати (вказується в рішенні, але не більше року з дати прийняття рішення). Викуплені власні акції не повинні враховуватися в розподілі прибутку</p> <p>Рішення загальних зборів акціонерів про реалізацію власних акцій (спосіб, порядок та умови реалізації акцій). У випадку анулювання – реєстрація випуску за суму зменшеного статутного капіталу</p> <p>Аналіз випадків придбання в акціонерів акцій для наступного перепродажу, розповсюдження серед своїх працівників</p>

	<p>або анулювання</p> <p>Аналіз запитів та скарг акціонерів – хто розглядає, періодичність, врахування при формуванні порядку денного зборів акціонерів</p>
Перевірка правильності обліку статутного капіталу	<p>Перевірка відображення змін у величині статутного капіталу. Перевірка обліку емісійних різниць, додаткових емісій. Наявність зміни статутного капіталу за період аналізу; відповідність виручки від реалізації акцій угодам та платіжним документам.</p> <p>Перевірка обліку реалізації акцій банку філіями за дорученням головного офісу. Облік викупу, анулювання власних акцій банку. Перевірка обліку дивідендів (нарахування, виплата, реінвестиції). Облік індексації.</p> <p>Аналітичний облік простих та привілейованих акцій (привілейовані акції різних класів (з різним обсягом прав) - якщо така можливість передбачена статутом)</p>
Перевірка субординованого боргу	<p>Рішення про прийняття субординованого боргу (сума, умови). Дозвіл НБУ. Договори з інвесторами. Облік субординованого боргу. Перевірка правильності розрахунків з інвесторами (погашення, сплата відсотків). Відповідність процентних ставок за субординованим боргом Процентній політиці банку. Перевірка правильності включення субординованого боргу до регулятивного капіталу (не більше 50% основного капіталу в останні 5 років угоди з щорічним зменшенням на 20%). Факти отримання кредитів інвесторами після внесення коштів</p>
Перевірка фінансових результатів. Перевірка формування та використання загальних резервів	<p>Перевірка правильності формування фінансових результатів може здійснюватися у складі окремого аудиту фінансових результатів. Порядок покриття збитків (наявність рішення та ін.). Перевірка правильності обліку прибутків/збитків при їх формуванні та використанні. Розподіл прибутку</p> <p>Перевірка достатності та своєчасності формування загальних резервів та їх обліку (розмір відрахувань до резервного фонду має бути не менше 5% від прибутку банку до досягнення ними 25% розміру регулятивного капіталу банку).</p> <p>Перевірка використання загальних резервів та їх обліку (рішення правління щодо використання, обґрунтованість такого напрямку використання)</p> <p>Резервний фонд банку може бути використаний тільки на покриття збитків банку за результатами звітного року згідно з рішенням спостережної ради банку та в порядку, що встановлений загальними зборами його учасників</p>
Перевірка правильності переоцінки та її впливу на капітал	<p>Рішення та порядок переоцінки (основних засобів, інвестицій). Інвентаризація. Дозволи НБУ про включення результатів переоцінки до капіталу. Перевірка правильності бухгалтерського обліку переоцінки.</p>
Відстрочені податки та їх вплив на капітал	<p>Перевіряються у складі окремого аудиту податків</p>
Перевірка дотримання нормативних вимог до капіталу. Оцінка достатності капіталу банку	<p>Правильність розрахунків елементів регулятивного капіталу, загальної суми. Перевірка дотримання інших економічних нормативів щодо капіталу. Оцінка повноти та своєчасності виконання програми капіталізації</p> <p>Оцінка достатності капіталу на момент перевірки та у майбутньому для: покриття збитків, захисту коштів вкладників і кредиторів. Чи дозволяє стан надходжень банку відповідно до потреб нарощувати свій капітал?</p> <p>Розподіл обов'язків та відповідальності стосовно аналізу формування та планування капіталу банку; його достатності.</p> <p>Оцінка зміни ставок дивідендів (за звітний рік та на наступний) та причини суттєвих змін (якщо такі мали місце) – для підвищення привабливості акцій для нових акціонерів, інші причини.</p> <p>Визначення найбільш суттєвих факторів, що впливають на зменшення капіталу з-за їх можливості спричинити суттєві збитки (порушення нормативно-правових актів, шахрайства управлінського персоналу та ін.). Визначення найбільш ймовірних у майбутньому факторів, що можуть зменшувати капітал банку</p>
Перевірка елементів корпоративного	<p>Визначення структури власності. Оцінка прозорості цієї структури. Доступність інформації про основних власників широкому колу зацікавлених осіб (наприклад, через інтернет-сторінку банку)</p>

управління	Визначення кількості акцій, якими володіють члени Ради банку, їхні родини та залежні від них особи. Вивчення можливого впливу усіх очікуваних змін у праві власності на майбутній стан капіталу. Наміри щодо реорганізації банку. Дані про оцінку та викуп акцій тих акціонерів, що не голосували за реорганізацію
Оцінка адекватності внутрішнього контролю, виявлені недоліки	Складання переліку виявлених недоліків внутрішнього контролю, групування їх. Вивчення причин виявлених недоліків. Як (за величиною впливу) впливають недоліки внутрішнього контролю на капітал банку?
Формування звіту, погодження результатів перевірки з підрозділом, що перевірявся, та надання рекомендацій	Формування рекомендацій щодо: шляхів підвищення капіталізації; зменшення збитків, наприклад, від наявних збиткових філій (безбалансових відділень) у банку та рішення щодо доцільності їх подальшого існування

Основні рахунки для обліку власного капіталу банку

Статутний капітал	Внески за незареєстрованим статутним капіталом (3630), Зареєстрований статутний капітал (5000, 5001)
Загальні резерви та фонди банку	Загальні резерви (5020) Резервні фонди (5021) Інші фонди банку (5022)
Емісійні різниці	5010 (у разі недостатності залишку на рахунку 5010 – використовують рахунки 5022, 5030)
Результати минулих років та звітного року, що очікує затвердження	Прибутки та збитки минулих років (5030 та 5031) Прибутки та збитки звітного року (5040 та 5041)
Результати переоцінки	Основних засобів (5100), нематеріальних активів (5101), цінних паперів у портфелі банку на продаж (5102), інвестицій в асоційовані компанії (5103), за операціями хеджування (5104)
Розрахунки з акціонерами	Власні акції/частки, викуплені в акціонерів/ учасників (5002), Дивіденди, що спрямовані на збільшення статутного капіталу (5003), Кредиторська заборгованість перед акціонерами /учасниками за дивідендами (3631)
Рахунки для обліку реалізації акцій банку філіями за дорученням головного офісу	Дебіторська та кредиторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку (3541, 3641) Комісійні доходи та витрати за операціями з філіями банку (6180 та 7180) Рахунки філій, що відкриті у банку (3900)
Позабалансові рахунки	Бланки викуплених акцій та анульовані акції (9819 та 9812) Бланки цінних паперів (9820) - облік за номінальною або за 1 грн. Отримані дозволи на випуск цінних паперів (9811) – облік за сумою емісії
Субординований борг	3660, 3212, 1516

Показники для проведення аналітичної частини перевірки операцій з капіталом

Показники	Формула для розрахунку або послідовність дій. Рекомендовані значення, сутність. Примітки
Статутний капітал	Проаналізувати фактично сплачену та несплачену його частини Рекомендовані значення - у відповідності до нормативних вимог
Частка привілейованих акцій	Не більше 25% статутного капіталу
Кількість та номінал акцій та кількість емісій	
Співвідношення статутного капіталу та інших показників балансу	Статутний капітал на 1 грн. кредитних вкладень, на 1 грн. залучених коштів, на 1 грн. власних коштів, на 1 грн. валюти балансу, на 1 грн. зобов'язань Вивчити динаміку наведених показників, зробити порівняння з показниками конкурентів
Частка основного (ОК) та додаткового (ДК) капіталів у регулятивному (РК)	$\frac{OK}{PK}$ та $\frac{DK}{PK}$ Проаналізувати динаміку часток, а також вивчити вплив прибутків минулих років на РК
Відвернення (ВВ)	Проаналізувати суму та вплив ВВ на обсяг РК
Регулятивний капітал (РК)	$PK=OK+DK-VB$ Порівняти з мінімально необхідною сумою РК; проаналізувати структуру, динаміку, провести факторний аналіз. РК є покриттям негативних наслідків банківських ризиків, забезпеченням захисту вкладів, фінансової стійкості й стабільної діяльності. Визначити співвідношення регулятивного капіталу та суми зобов'язань
Темпи зростання регулятивного капіталу	Зробити висновки щодо ефективності системи управління активами і пасивами, а також процентної політики

(та його складових) в порівнянні з темпами зростання активних та пасивних операцій	
Достатність сформованих резервів під активні операції для покриття ризиків	Недосформовані резерви зменшують суму PK
Сума та частка результатів переоцінки основних засобів у додатковому капіталі	Вивчити динаміку частки та суми
Кошти на умовах субординованого боргу	Не можуть перевищувати 50% основного капіталу. Включаються до капіталу після отримання дозволу НБУ
Коефіцієнт рівня капіталу	$\frac{K}{3K} \cdot 100\%$, де $3K$ – сума сукупних зобов'язань та капіталу. Має становити 10%
Співвідношення власного капіталу (BK) та залучених коштів ($3K$) або достатність капіталу	$\frac{BK}{3K}$ Показує, скільки власних коштів припадає на одиницю коштів вкладників та кредиторів (ступінь ризику активних операцій та ризикові позабалансові зобов'язання банку не враховуються) Крім того достатність розраховується по відношенню до: розміру банку, його очікуваного росту; якості управління; обсягу прийнятих ризиків
Мультиплікатор капіталу (M)	$M = \frac{A}{K}$, де A – активи; K - капітал Показує обсяг активів, утворених внаслідок функціонування кожної 1 грн. капіталу
Прибуток	Π (минулих років та звітного року) Проаналізувати його динаміку, розподіл (на формування резервного фонду, на дивіденди, на покриття збитків, на преміювання працівників, у розпорядженні банку)
Спрямування прибутку минулих років	Вивчити напрямки, в тому числі на виплату дивідендів з подальшою капіталізацією, на формування загальних резервів
Рентабельність капіталу (R) та прибутковість капіталу (ROE)	$R = \frac{ЧП}{BK} \cdot 100\%$, де $ЧП$ - чистий прибуток. ROE може розраховуватися як відношення прибутку до середнього за період акціонерного чи балансового капіталу. Вивчити динаміку, порівняти з показниками по групі банків
Захищеність власного капіталу	$\frac{O3}{BK}$, де $O3$ - основні засоби. Характеризує захищеність власного капіталу від інфляції шляхом вкладання коштів в нерухомість, інші матеріальні активи (одночасно перевірити дотримання економічних нормативів та оцінити частку недохідних активів)
Адекватність регулятивного капіталу ($H2$) або коефіцієнт Кука	$H2 = \frac{PK}{Ap}$, де Ap - активи, зменшені на суму резервів за активними операціями та зважені на коефіцієнт ризику залежно від групи ризику активу Значення показника: не менше 10%. Відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку; і навпаки: чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку.

Адекватність основного капіталу (НЗ)	$НЗ = \frac{ОК}{ЗА}$, де ЗА – загальні активи. Значення показника: не менше 4%. Визначає спроможність банку захистити кредиторів і вкладників від непередбачуваних збитків, яких може зазнати банк.
Питома вага негативно класифікованих активів в регулятивному капіталі	В залежності від відсотка негативно класифікованих активів до банку можуть бути застосовані заходи впливу з боку НБУ
Результат аналізу ризику концентрації кредитних вкладень	Ризик концентрації визначають у порівнянні з капіталом. Висловити думку про існуючий ризик концентрації, в тому числі щодо галузевої концентрації, щодо забезпечення, щодо обсягу великих кредитних ризиків

Недоліки внутрішнього контролю та ризику, що можуть бути притаманні операціям з капіталом банку:

- 1) відсутність необхідних змін в аналітичному обліку (рах.5000) при передачі прав власності на акції;
- 2) невірна класифікація активів/зобов'язань (в тому числі заниження їх ризиковості) з метою «прикрашання» фінансової звітності;
- 3) недоформування резервів за активними операціями, що зменшує розмір регулятивного капіталу;
- 4) несвоєчасне та не в повній мірі оновлення інформації про найбільших акціонерів; неврахування реальних зв'язків між ними;
- 5) відсутність розподілу обов'язків відносно: прийняття рішення щодо операцій з капіталом; здійснення розрахунків за дивідендами; ведення операцій з сертифікатами акцій;
- 6) виплати преміальних працівникам - тільки після затвердження фінансового результату року та підтвердження звітності зовнішнім аудитором.